LUBOR NIEDERLE

Počátky Karpatské Rusi

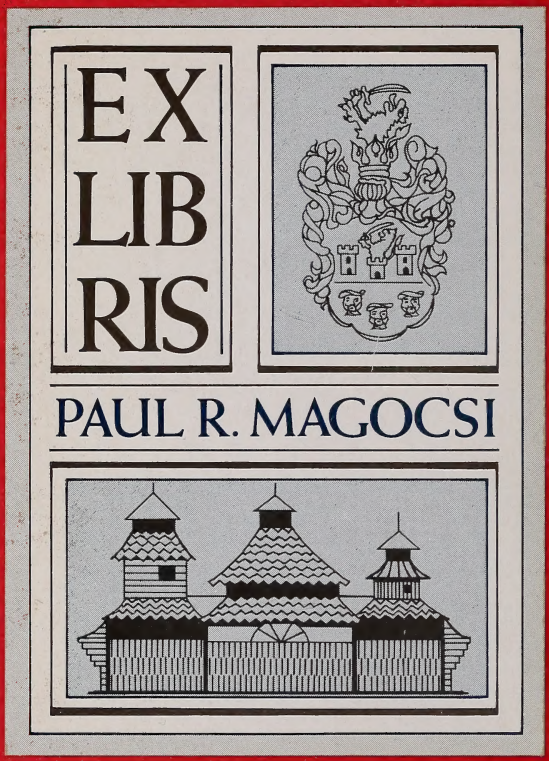
EX
LIB
RIS
PAUL R. MAGOCSI

REVUE D'ETHNOGRAPHIE TCHÉCOSLAVE

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK ČESKOSLOVANSKÝ

REDIGUJE J. POLÍVKA.

HLAVNÍ SPOLUPRACOVNÍCI JIŘÍ HORÁK A KAREL CHOTEK

ROČNÍK XV.

LIBRARY
MAY 21 1973
UNIVERSITY OF TORONTO

GN.
1
N34
roč. 15

VYDÁVÁ SVÝM NÁKLADEM
SPOLEČNOST NÁRODOPISNÉHO MUSEA
ČESKOSLOVANSKÉHO.

PRAHA 1922.
VYTISKLA PRAŽSKÁ AKCIOVÁ TISKÁRNA, MARIANSKÁ 3.

SBORNÍK PRACÍ

VĚNOVANÝCH

MUDRU. JINDŘ. MATIEGKOVI,

Ř. V. PROFESORU ČESKÉ UNIVERSITY KARLOVY

K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM

SPOLEČNOSTÍ
NÁRODOPISNÉHO MUSEA ČESKOSLOVANSKÉHO
V PRAZE

PODPOROU
ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ

POČÁTKY KARPATSKÉ RUSI.

Napsal L. Niederle.

V severovýchodních Uhrách bylo podle poslední nepříliš správné maďarské statistiky z r. 1910 v stolici Marmarošské 159.489, v Ugočské 34 415, v Berežské 100.918, v Užhorodské 61.711, v Zemplínské 39.033, v Šaryšské 38 500 a ve Spišské 12.327 — celkem 386.000 Rusů. Výsledky nové letošní statistiky naší republiky nejsou mi ještě známy, ani v detailu, ani úhrnem. Ale nepochybuji, že opět nebudou přesné, poněvadž ve východních stolicích slovenských, kde se setkává komplikovanou hranicí oblast slovenská a ruská, srazily se ve zvýšené míře protivy a agitace ruské s jedné a slovenské s druhé strany, neboť se vědělo, že výsledky budou sloužiti za základ definitivního politického rozhraničení Slovenska a Rusi. Ale to jsou konečně věci, jež pro náš výklad nemají váhy, neboť nám nepůjde o přesné stanovení starých hranic a srovnávání jich s hranicemi nynějšími, k čemuž se vůbec nedostává průkazného starého materiálu. Předmětem této stati je jen odpověď na otázku významu širšího: kdy vůbec a jakým způsobem počíná historie Karpatské Rusi a kdy dostali se Rusové do uherských Karpat?

Dnes oblast ruská, zabírajíc větší nebo menší části stolic výše jmenovaných, uzavřena je hranicí, běžící zhruba vzato od řeky Višovy a podél Tisy mimo Sihot, Hust až po Ujlak na Tise, potom mimo Mukačevo, Užhorod pod úpatím Vihorlatu k Snině, odkudž se táhne už jen neširoký pás podél haličských hranic silně protrhaný slovenským živlem severně obcí Bardějova, Lubotyně a Lubovně na Popradu až k Pivničné pod Novým Sączem. Oblast je tedy dnes nevelká a pro svůj hornatý ráz i poměrně řídce osídlená. Ale dříve tomu bylo jinak. Oblast ruská rozkládala se dále na západ, kde část nynějšího Slovenska byla dříve ruská, sahala hlouběji na jih i do přilehlého území dnes maďarského, ba zaujímala i značnou část ve vnitřních Sedmihradech, dnes maďarsko-německo-rumunských. Ukazuje na to řada slovanských jmen obcí a jiných topografických názvů, zejména těch, které mají v sobě složku Rus, Ros (ruský), maď. Orosz, rum. Rus (srv. Rusz, Ruszinosz, Ruszkahegy, Ruszkica, Rusci, Ruso, Rusor, Ruseshé, Rusielu, Rosia, Rusciu, Rusesti, Rosca, Rusului, Rossuz a pod., dále Oroszfaja, Oroszfalu, Oroszmezö, Oroszhegy, Oroszidecs, Oroszveg, Oroszkomoro, Oroszvolja atd.). Všechna jsou nesporným svědectvím, že tu dříve seděl živel ruský. Ovšem, jak je živel tento starý, odkdy zde byli Rusové, je právě velká, sporů plná otázka.

Mezi ruskými historiky byla vždy strana, která viděla v Karpatech nejen dávnou kolébku Slovanstva, nýbrž speciálně kolébku východních,

Digitized by the Internet Archive
in 2016

https://archive.org/details/potkykarpatskrus00nied

ruských Slovanů. V tom smyslu vyslovil se zejména N. Naděždin r. 1842, dovolávaje se proto nejen tradice Nestorovy, ale i právě zmíněného ruského názvosloví [1]) a Naděždina více méně sledovala řada jiných ruských badatelů: A. Kočubinskij, V. Vasiljevskij, K. Grot, J. Holovackij, N. Barsov,[2]) u nás pak J. L. Píč [3]) a v novější době Ivan P. Filevič chystal se věnovati celé velké dílo své o dřevní Rusi (Исторія древней Руси) důkazu, že these Naděždinova je správna. On také k bohatému výčtu osadních jmen od názvu Rus odvozených připojil i řadu říčních jmen ze stejného kmene utvořených a pak řadu dalších, o nichž z jiných důvodů soudí, že jsou původu ruského.[4])

Proti této dávné rusifikaci Karpat obrátila se brzy po vystoupení Naděždinově druhá strana ruské historiografie. Jako v mnohých jiných věcech i zde postavil se v čelo reakce A. Kunik výkladem, že naopak ruský živel v Karpatech je data poměrně pozdního, že ho tu nebylo před příchodem Varjagorusů do Novgorodu-Kijeva a že vůbec první historické doklady neznají ho před XII.—XIII. stoletím.[5]) A za Kunikem šli i jiní, z historiků na př. Dm. Ilovajskij, D. Bagaléj, M. Hruševskij, v Uhrách P. Hunfálvy[6]) a Št. Mišík, z filologů A. Šachmatov a A. Sobolevskij, jenž se obrátil i proti jazykovým argumentům Filevičovým.[7]) Podle nich většinou Karpaty a podkarpatské země staly se ruskými teprve od XI. nebo XII. století, kdy se tu poprvé Rusové ozývají historicky, a příchod jejich do hor vázal se namnoze s útoky Pečeněgů proti starým ruským Chorvatům, Uličům a Tivercům, kteří prý před nimi ustoupili do hor a zde utvořili základ ruského osídlení.

---

[1]) Naděždin: Записка о путешествіи по южнослав. странамъ (ЖМНП. 1842. Nr. 34, II. 105). Srv. i jeho Опытъ истор. географіи 65. Stopy Rusů v Karpatech sedmihradských shledával však už před ním J. Benko Transilvania. Vind. 1777 I. 497, 590 a S. Wolf De vestigiis Ruthenorum in Transilvania (Sibiň 1802), o čemž viz u Fileviče Ист. др. P. I. 2—4.

[2]) Kočubinskij: Труды арх. с. Ja oslav I. 66, II. 24. V. Vasiljevskij (Труды I. 123 sl.), J. Holovackij (Пѣсни 673), K. Grot (Моравія 66, 94), N. Barsov (Очерки ист. геогр. 95, 110 sl., 284[2]). Barsov za původní obyvatele má ruské Chorvaty, kteří teprve v XI. stol. sesíleni byli Uliči.

[3]) J. Píč: Abstammung der Rumaenen 104—112, Dac. Slaven (Věstník král. spol. nauk 1888, 242, 253).

[4]) Filevič: Ист. древней Руси I. (Varšava 1896), str. 270—272. Více než I. díl nevyšlo. Ale možno srovnati k tomu ještě následující starší stati Filevičovy Угорская Русь и связанные съ ней вопросы (Varš. 1894), Очеркъ карпатской территоріи и населенія (ЖМНП. 1895, IV. 361, V. 156). O Karpatskou Rus začal se v literatuře ruské starati už P. Keppen, po něm J. Venelin a pak N. Naděždin ve statích uvedených. O tom a o starých popisech ruských stolic od Bela a Sirmaye viz u Fileviče Ист. 1—7, 14.

[5]) Berufung der schwed. Rodsen (P. 1844) 169. Kunik kladl přistěhování z Haliče do XIII. stol.

[6]) Ilovajskij Russ. Archiv 1896, X. (v kritice knihy Filevičovy), Petrov (Мат. ист. Уг. P. VI. 149), Hruševskij Кіев. Русь I. 267, Ист. Укр. P. I. 132, III. 98 (ale klade přistěhování do VI.—VII. stol.), Bagaléj P. Ист. I. 127, 10, Hunfálvy Ethn. Ung. 305 (srv. Filevič l. c. 194), Mišík (Sborn. slov. mus. 1896, 24 proti J. Hradskému, Sl. Pohl' 1903, 373. Srv. Czambel Slov. reč 27).

[7]) Šachmatov: Къ вопросу 18, 23, 51 (Chorvaty haličské má za předky karp. Rusů), Sobolevskij: Какъ давно русскіе живутъ въ Карпатахъ (Кіев. Стар. 1894, 525) klade příchod do XII. stol.

Otázka, o niž zde běží, není ve všem zralá k definitivnímu rozhodnutí a to z toho důvodu, že není známo stáří osad odvozených od jména Rus a také jiná starší, slovanská jména hor, řek a osad nejsou náležitě oceněna, ani filologicky, ani chronologicky tak, abychom mohli říci s bezpečností, mají-li v sobě ráz ruský, či bulharský a vůbec, jak jsou stará. Že slovanský živel byl v Karpatech a v centru Sedmihrad už před XIII. stoletím, Filevič ukázal dostatečně, doloživ to řadou příslušných názvů v listinách XII. a XIII. století, na př. z let 1176, 1193, 1228, 1238.[1]) A jsou v nich jména, jež jistě nevznikla krátce před napsáním listiny, na př. jména obcí, potoků, údolí, vrchů, mezi nimi i název Ruscia (r. 1238). Ale je jich mnohem méně nežli neslovanských a pak, můžeme-li říci, že tu byla před XII. a XIII. stoletím, nemůžeme ještě tvrditi, že tu byla v VI. nebo docela v I. století po Kr. A ještě méně lze to říci o řadě názvů později doložených a složených s m. Orosz nebo n. Reuss: Oroszfalu, Oroszidecs, Oroszhegy, Oroszi, Oroszfaja, Reussbach, Reussen, Reussdorf, Reussmarkt.[2]) Ivan Filevič má jistě značnou zásluhu o sebrání všech podobných dokumentů o bývalém rozšíření slovanského a ruského živlu v celých východních Karpatech a v Transilvanii, ale nedokázal jeho starobylosti v té míře, jak potřeboval pro svou theorii, podle níž Karpaty byly centrem a kolébkou Rusů.[3]) Doklady jeho nejdou daleko před XII. století, zejména nejdou do starověku. Naopak, víme, že v starověku Karpaty nebyly slovanské. Pro slovanskost jejich není přímého dokladu ze staré doby a žádný zachovalý, starý název poutající se k těmto horám, nemá rázu slovanského; všechny jsou slovanštině cizí, ukazujíce, že byly vytvořeny od kmenů, kteří zde seděli před Slovany a že byly od Slovanů později převzaty. Všechno nasvědčuje, že jižní i východní část Karpat byla původně částí oblasti thrácké, tak jako to je o celé kotlině sedmihradské a celé Dakii doloženo svědectvím historickým.

Kdy tedy přišli Slované, speciálně Rusové?

Nesouhlasím ani s těmi, kteří hledají v Karpatech kolébku Slovanů, ani s těmi, kteří vstup jejich do Karpat kladli do pozdního středověku.[4]) Celý stav, v jakém se Slované nacházeli už v VI. století, ukazuje, že zabrání Karpat s obou stran musilo být data dřívějšího. Seděli-li podle Jordanise v polovině VI. století až k uherskému Dunaji a možno-li stopy jejich v nomenklatuře zachytiti i v stolici Krašovskoseréňské (Tsierna — Černá) a Temešské (Bersovia — Brzava), potom pokládám za jisté, že Slované počali vcházeti do průsmyků a úvalů karpatských a sestupovati po řekách k Dunaji směřujících už mnohem dříve, už před narozením Kristovým. Ale podle všeho tito Slované, kteří pronikali a šli k Dunaji, nebyli Slované ruští, nýbrž jihoslovanští. Bylo proto třeba, aby se dříve místo v Karpatech uvolnilo a bylo třeba i mnohem důraznějšího popudu, aby se ruští Slované, jejichž kolébka se nalézala na středním Dněpru, dostali na jižní svahy Karpat.

---

[1]) Filevič Ист. 170 sl., 186 sl.
[2]) Tamže 174, 186, 188; Pič Dac. Slawen 249 l.
[3]) Filevič l. c. 272.
[4]) O tom, že se namnoze učí, že přišli s kníž. Koriatovičem ve XIV. stol., viz Czambel Sl. reč 25, 27.

Popud tento hledati musíme v útocích nomadů na tu část východní větve, která přirozeně podél toku Dněstru, Bugu a Dněpru táhla se dolů k moři už v době před Kristem a ještě více po době Kristově, po odchodu Skythů, Sarmatů a po zničení říše dácké Trajanem. Že tito Slované během prvního půltisíciletí obsadili dnešní Multany s Bessarabií až k ústí dunajskému a i kraj mezi Dněstrem a Dněprem, dosvědčuje přímo v VI. století známá zpráva Jordanisova (Get. V. 35). Neboť podle jeho svědectví věrohodného a znějícího velmi určitě, seděla jedna velká větev slovanská při levém břehu dunajském od středních Uher až po ústí dunajské (na to ukazuje také celá další a dosti podrobná historie útoků slovanských, podnikaných v VI. století [1]) přes Dunaj do byzantské říše) a druhá velká větev (Antové) hned vedle od ústí Dněstru až po ústí Dněpru, odkudž rovněž podnikali útoky na Balkán. Na základě těchto údajů čekali bychom, když letopisec kijevský popisuje rozsazení a stav ruských kmenů v IX. a X. století, že se tam na jihu rovněž shledáme se soustředěnou ruskou větví mezi Dněstrem a Dněprem, ale na místo toho vidíme jen zmínku o dvou kmenech Uličích a Tivercích při Dněstru a ústí Dunaje (srv. let. Lavr. 12[3]), a již to nasvědčuje, že se zde u moře slovanský živel během doby oslabil. Oslabil se však ještě více, ba můžeme říci téměř nadobro zanikl v době následující, v XI. a XII. století.

Příčinou toho byly útoky nomadských kmenů, kteří po době Jordanisově jižní stepi navštívili a kteří, jak toho máme několik výmluvných zpráv, lid, jejž tam nalezli, utiskovali ve svrchované míře, loupíce jeho majetek, pobíjejíce mládež a muže, anebo je odvlékajíce do otroctví. Tyto vlny nomadské ruské Slovanstvo si dobře pamatovalo a i letopisec kijevský jich vzpomíná, ačkoliv jen u Avarů připojuje zprávu o tom, jak tvrdě zacházeli s poddaným lidem.[2]) Už útok Hunnů r. 375, jenž přinutil silný a četný národ Gotů k ústupu do Karpat a do Sedmihrad, nebyl asi bez vlivu na Slovany. Ale ten netrval dlouho a Slovanům se opět uvolnilo, takže se zde mohli právě v V. a VI. století soustřediti k nebývalé síle. Ale potom přišli v polovině VI. stol. Avaři, o nichž víme, že pronikli až do Volyně, kde sužovali Dúlěby; vedle Avarů i Bulhaři, žijíce delší dobu (od konce V. století) v jižní Bessarabii, pokračovali v útisku Slovanů a spolu s Avary přivedli k zániku svaz antský, zatlačivše jeho zbytky na sever; potom v polovici IX. století přibyli do Atelkuzy mezi Dněprem a Dunajem Maďaři, kteří podle zprávy Rostehovy a Kardízího „panovali všem sousedním Slovanům, ukládajíce jim těžké dávky a zacházejíce s nimi jako se zajatci“.[3]) Po Maďarech, když odešli do Uher, objevili se v druhé polovině IX. století Pečenězi, kteří potom svedli nesčíslné množství bojů se Slovany, tlačíce je pomalu na sever a na západ, a co zůstalo jižně Rosi a na východě za Sulou, to v XI. a XII. století podlehlo opě-

[1]) Srv. o tom podrobně v SS. II. 186 sl.

[2]) Словеньску языку живущю на Дунаи, придошя отъ Скуфъ, рекше отъ Козаръ, рекомыи Болгаре... Посемъ придошя Угри бѣлин... въ си же времена быша и Обри... по сихъ придоша Печенѣзи; паки идоша Угри черныи мимо Киевъ... Let. Lavr. 10[3]).

[3]) Kardízí ed. Bartold 122.

tovným útokům ještě krutších Kumánů-Polovců a Uzů. O významu těchto pozdějších útoků máme výmluvné zprávy u Theofylakta Bulharského z XI. a u Eustathia Solunského z XII. století: jak jen záhuba šla s nimi, jak dopadali jako blesk a hned zase mizeli, odvlékajíce s sebou spoustu kořisti ze zemí zpustošených.[1])

V celku tedy všechny tyto vlny asijského, nomadského příboje od Avarů až po Tatary XIII. století působily na Slovany stejně. Pokud Slované seděli v stepním pásmu a v nejbližší zoně polostepní, potud byli jednak hubeni a rozprodáváni do Byzance a do Bagdadu, jednak vytlačováni. A zajisté Slované sami, slyšíce o nové vlně a vidouce nové nebezpečí, hleděli mu unikati ústupem do krajů bezpečnějších, jednak na sever za řeku Ros do hlubokých lesů drevanských a volyňských, jednak na západ do zalesněných a nomadům nepřístupných Karpat.

Takovým asi způsobem dostali se Rusové do Karpatských hor, v nichž jich zprvu nebylo. Přicházeli se severu na jižní svahy údolím Uže, pak Latorice směrem na Mukačevo anebo průsmykem jasinským na Sihot a do Sedmihrad přes průsmyky bukovinské (Rodna, Borgos), dále přes telděšský, spojující horní Maroš s údolím multanské Bystrice, a konečně i známým průsmykem ojtozským, kudy vedla prastará cesta spojující Dacii s koloniemi při ústí Dněstru a jenž byl vždy hlavní průchodní branou národům Sedmihrady osídlujícím.[2]) Jím také vnikali sem občas i nomadští výbojníci, Pečenězi a Kumáni, jejichž vpády se několikrát připomínají během XI. století.[3]) To všechno byly cesty odedávna otevřené. Je omyl, kterému jsem také kdysi podléhal, myslíme-li, že severní karpatské průsmyky nebyly v staré době schůdné. Archaeologická bádání posledních let ukázala, že už v době bronzové, kolem roku 1000 před Kr. bylo čilé spojení mezi Haličí a Uhry průsmykem užockým a jablonickým a že neustalo později, ukazuje nález ostrovianský z III.—IV. století po Kristu a řada jiných ze Zemplína, Šaryše, Užhorodu. Tyto nálezy jsou také jedním z dokladů proti theorii, že Karpatská Rus počala býti osídlována teprve ve XIII. st. Dolina Hernada nazývala se ne nadarmo ještě v XIII. století porta Rusciae.[4])

Pokud se data týče, myslím, že Rusové nepřicházeli, jak někteří výše uvedení badatelé soudili, teprve v XI. a XII. století, nýbrž již dříve, ustupujíce návalu avarskému, bulharskému a maďarskému. Jinak bychom si nemohli vysvětliti oslabení jihoruského Slovanstva mezi dobou svazu antského a X. stoletím. Tlak pečeněžsko-polovecký jen věc dokonal, zatlačiv do hor poslední zbytky Uličů a Tiverců. Jakkoliv bych se nezdráhal připustiti, že s prvním vnikáním Slovanů možno počítati už od doby Kristovy, přece bych hlavní přesun východního, skutečně ruského Slovanstva do Karpatských hor položil teprve do doby avarských, bulharských, maďarských a pečeněžských útoků, tedy od konce VI. do

[1]) Migne PG 126, 287, Eustathii Opuscula ed. Tafel 44. Cit u Vasiljevského Византія и Печенѣги (ЖМНП. 1872, 116 a Труды I. 4—5).

[2]) Srv. o tom podrobněji v mých SS. II. 17 sl. a hlavně u J. Junga Zur Gesch. der Pässe in Siebenbürgen (Mitth. Inst. f. öst. Gesch. 1893, IV. Erg. Bd. 1 sl.).

[3]) R. 1021, 1070, 1086, 1089 (Pič Dac. Sl. 259).

[4]) Filevič Ист. 268.

konce XI. století. Avaři tlačili do severních Karpat hlavně kmeny z Volyně — i přechod části Dúlěbů přes Karpaty není hypothesa nemožná[1]) — Maďaři a Pečenězi zase do Sedmihrad kmeny při Prutu a Dněstru sedící. Zpráva u Anonyma notaria krále Bely, čerpaná z maďarské tradice o přivedení Rusů do Uher Almem ukazuje nesporně aspoň tolik, že v době notariově, t. j. ve XIII. století, existovala v Uhrách představa, že Rusové jsou dávnými přistěhovalci do Uher a že nepřišli teprve ve století před tím.[2]) Pokud pak se týče Pečeněgů, o těch víme, že vytlačili po roce 860 Maďary z Akelkuzu do Uher a že v polovině X. století zaujímali celé prostranství mezi dolním Dunajem a Dněprem, kde kočovalo až do r. 1036 třináct plemen pečeněžských. (Konst. de adm. imp. 8, 37.) A když v polovině XI. století přešli Dunaj na Balkán, stalo se to jen proto, že se na ně tlačili od východu Polovci a Uzové, jejichž ohromné massy objevily se u Dunaje r. 1064.

Majíce to vše před očima, pochopíme, proč i Slované ustupovali do hor, proč zanikli Dulébové ve Volyni, Chorvaté ve východní Haliči a zejména Uliči a Tiverci, kteří seděli původně při Dněpru, potom při Dněstru, nežli nadobro zmizeli z Bessarabie a Multanska. Se zmizením těchto kmenů a tedy s tlakem Avarů, Bulharů, Maďarů, Pečeněgů a Polovců a ovšem později i Tatarů, jejichž pogrom v letech 1239—1240 přivedl konečné a úplné zpustošení jižní Rusi a i země kijevské, černigovské a perejaslavské, dá se nejlépe spojiti osídlení Karpatské a Sedmihradské Rusi. V tu dobu se plnily tyto kraje ruskými osadami, které sousedy na rozdíl od neruských počaly býti označovány přívlastkem „ruský“ a od té doby vznikla jména výše vzpomenutá. Ovšem stěhování nepřestalo ani později a máme je doloženo z Podolí ve XIV. století za knížete Koriatoviče a rovněž z celé řady listin vidíme, že v končinách dříve neobydlených, lesem krytých, zakládány byly od uherských pánů nové osady od XIV. století snad až do XIX., do nichž voláni byli osadníci z Haliče, Podolí, Volyně a Multan. Staří kolonisté koncentrovali se patrně při hlavních průsmycích a cestách, vedoucích přes pohraniční horský pás, a v nejbližším kraji uvnitř tohoto pásu, tak že zůstalo ještě mnoho místa neobydleného v lesích, hlavně marmarošských.

První doklad o Rusech v Uhrách máme v XI. století v annálech Hildesheimských, v nichž je Jindřich, syn Štěpána Uherského, při r. 1031 nazván dux Ruizorum.[3]) Z XII. století objevuje se při r. 1131 ve Vita Chounradi archiepiscopi marchia Ruthenorum tamže.[4]) Brzy

[1]) V Karpatech jsou dialekty, jež náležejí k severní maloruské skupině. Šachmatov Къ вопросу 23, 49, 51 (srv. i Krymskij Филологія и погодинская гипотеза. K. 1904, 99).

[2]) Endlicher Rer. hung. mon. Arpad. Anonym. c. X.: Similiter et multi de Ruthenis Almo duci adhaerentes, secum in Pannoniam venerun , quorum posteritas in hodiernam diem per diversa loca Hungariae habitat. Srv. Simon Kéza ed Endlicher 103.

[3]) Mon. Pol. I. 508, Pertz VI. 98. Vasiljevskij vztahoval sem i jednu zprávu Anny Komneny o přispění 5000 bojovníků z hor císaři Alexiovi proti Pečeněgům r. 1091, což je však zhola pochybné (srv. Труды I. 101—102).

[4]) Mon. G. H. SS XI. p. 74 (Vita Chounradi archiepiscopi: Nuntius ad regem (Ungariae) dirigitur qui tunc in marchia Ruthe orum morabatur). V t že době byly již utvořeny stolice, jen marmarošská teprve později (Hruševskij Ист. Укр. Руси III. 98). Zde bych mohl uvésti i zmínku o Russii uherské (?) v jednom textu kroniky Ademarovy, ovšem ne dosti věrohodné, u Pertze M. G. SS. IV. 129. (srv. Grot

potom v XIII. století v Salonské historii Tomáše Splitského čteme o confinium Pannoniae et Rutheniae,[1]) Šimon Kéza nazývá Karpaty Alpes Ruthenorum[2]) a z téže doby jsou i doklady listinné, z r. 1228 a 1230.[3]) R. 1446 potvrzuje list papeže Eugenia, že v Uhrách a Transilvanii žije mnoho národa ruského.[4]) Je tedy zjevno, že už od XI. století pojem uherské Rusi byl obecně známý. I to ukazuje, že nepřišli teprve během XII. nebo XIII. století.

Kam tito Rusové až zašli, zejména kde byla hranice, na níž se setkali se Slováky, je otázka velmi těžká. Podobá se, že obrovské lesy, jež se rozkládaly původně v nynějším Gemeru a Spiši, vytvořily samy přirozenou hranici, takže zhruba to, co bylo na východ tohoto těžko přístupného kraje, bylo ruské,[5]) co na západ, slovenské. Ale kolonisace slovenská nezůstala státi na těchto původních hranicích. Od století XII.—XIII. počíná osídlování Gemeru a Spiše,[6]) a živel slovenský projevoval na svém postupu takovou expansivní sílu, že brzy začal vnikati i do oblasti ruské, a co více, oblast tu i poslovenčil. Proces ten trval až na naše dny. Východní části Slovenska většinou jsou poslovenštělí Rusové, ovšem tak poslovenštělí, že dnes o jejich národnosti slovenské není pochyby a všechny revindikace těchto končin se strany ruské jsou dnes bezpodstatné.

*

Článek tento byl již vysázen, když se mi dostal do rukou nový maďarský sborník Ungarische Jahrbücher Bd. I. (1921), a v něm stať Alex. Bonkáló Die ungar. Ruthenen (str. 215.). Článek, jenž pochází z péra znalce, je zajímavý a poučný, ale výsledků jeho a vůbec methody, s jakou k výsledkům dochází, sdíleti nemohu. A. Bonkáló v něm dovozuje na základě historických zápisů, že Uherská Rus nebyla vůbec před XIII. stoletím obydlena, že tvořila jen část ohromnými lesy

---

Моравія 244, Barsov 247). Dále srv. i domněnky Vl. Lamanského (Слав. въ М. Азіи. Зам. 60).

[1]) Hist. Salon 4. Dobrjanskij cituje listinu z r. 1243, kde se připomíná „Russia quae vocatur hungarica" (ЖМНП. č. 208, 158).

[2]) Simon de Keza: Gesta Hunnorum et Hungarorum II. 1. (Pauler Mag. honfogl. kútfői 485).

[3]) Regestum de Varad ad a. 1230 (Endlicher Rer. hung. Mon. Arp. 715) dokládá Rusy (de genere Ruthenorum) v biharské stolici. V listině r. 1228 připomíná se hora Ruscia, dále forum Ruthenorum. V pramenech XIII. stol. značí také někdy jméno Bisseni Rusy (viz. Hruševskij Кіев. Русь I. 266, Ист. Укр. P. I. 131, 389).

[4]) Percepimus, quod in regno Hungariae illiusque confinibus et Transylvanis partibus nonnuli Rutheni nuncupati, gens quidem satis populosa et grandis numero existant (Katona Hist. crit. reg. Hung. XIII. 497).

[5]) Na jihu došli Rusové také dále, než jsou dnešní hranice, neboť zde byli v poslední době pomaďaršténi. Historicky však otázka není zpracována. Ostatně nesmíme zapomínati, že zde už před Rusy seděli Slované, patrně bulharští, a místy dosti vysoko, jak ukazuje Pešť u Muráně (srv. mé SS. II. 450). Zápis Tomáše Splitského o hranicích Pannonie a Ruthenie nesmíme ovšem bráti doslovně, ale uvedený doklad z Varadínského registru ukazuje je ve XIII. stol. až v stolici biharské.

[6]) Srv. Czambel Slováci 45 sl., 49, Slov. reč 22 sl. Ruské obce ve Spiši zdají se však býti pozdější kolonisací (Czambel 28).

pokrytého pohraničního pásu (t. zv. gyepüelve), jenž se prostíral mezi vnitřní hranicí (indagines pramenů) a vnější na hřebenu Karpat, pustý, beze všech obyvatel. První kolonie ve XIII. stol. v Marmaroši, Ugoči a Beregu založeny prý byly Němci a Maďary a po nich teprve tam počali sváděti agenti uherských pánů, jimž zde král daroval pozemky, ruské kolonisty z Multan a hlavně Haliče. Tato ruská kolonisace pokračovala až do XVIII., ba v Marmaroši ještě do XIX. stol. Před XIII. stol. však Rusů na uherské straně ještě nebylo a tedy nebyli tam před okkupací země od Maďarů, což, jak se zdá, je autorovi nejdůležitější.

Jak jsem řekl, nemohu sdíleti těchto vývodů autora, jenž jinak projevuje obdivuhodný rozhled v literatuře, jež se týká naší Karpatské Rusi. Vzhledem k množství zápisů o pozdějších donacích a kolonisacích, nebude zajisté nikdo pochybovati, že třebení lesů a spojené s tím zakládání nových osad v uherských Karpatech existovalo ještě od XIII. do XIX. stol. jak na straně ruské, tak i slovenské. To jsem také podotkl ve svém článku. Podobným způsobem vznikaly a množily se později osady jinde, také v Cechách a na Moravě. O to sporu nebude. Otázka je jen, zdali bylo sporné území — zde Karpatská Rus — Rusy osídleno i před XIII. stoletím. A. Bonkáló to popírá, poněvadž prý není o tom nic v listinách a poněvadž královské listiny XIII. a XIV. století zadávají pusté části župy marmarošské, berežské, ugočské, zemplínské. Z toho soudí, že celé dnešní území karpatoruské bylo tehdy prázdné. Ale úsudek ten je nesprávný. Z toho, že listiny nemluví o kolonisaci před XIII. st., bych nevyvozoval úplné pustoty, ani kdyby nebylo jiných důvodů proti tomu.

Trvám na svém přesvědčení, že Rusové vnikali od pravěku přes schůdné a známé průsmyky karpatské dávno před XIII. stol.[1]) Výše uvedená tradice u notáře Belova svědčí zjevně, že Maďaři sami v XIII. stol. pokládali Rusy v Uhrách za staré obyvatelstvo. Svědčí dále na to jména slovanská, která nalézáme v Karpatské Rusi a v Sedmihradech už v listinách XII. a XIII. stol., jež Filevič a Bonkáló uvádějí. Tak na př. jména žup Zemplin, Ugoča, Bereg, řeky Soliva, potoku Pressely patak, osad Darovce, Gradiša, Bojnica, Teplica, Suchodol, hory Ruscia atd. Byli tedy Slované v Uhrách a Sedmihradech před tím, a že byli dlouho před tím, ukazuje mezi názvy na př. maďarské jméno Lonka v Marmaroši za ruské Lug, nebo v Saryši Long za Lužany, Dombó v Marmaroši za Dubovoje, Galambos v Beregu za Holubice a další řada jmen podobných v Beregu (Dombok u Munkáče, Dombostelek u Svaljavy, Nyarás-Domb na Latorici a Szombat za Sobatin) — neboť ukazují, že ta jména Maďaři přejali už v době, kdy ruští obyvatelé ještě vyslovovali nosovku, což musilo býti dávno před XIII. stol. Konečně také celý historický, výše vylíčený proces tlaku Pečeněgů a Polovců a zánik pobužských, dněstrovských a prutských Rusů dá se nejlépe, ba jedině vysvětliti jejich ústupem do Karpat před XIII. stoletím, a nemyslím, že by se byli zastavili jen na severních sklonech hor.

[1]) Také o Rumunech v Sedmihradsku mluví podle Píče listiny teprve ve XIII. stol. (1222, 1224) a není pochyby, že tam byli dříve (srv. Píč Abstam. Rum. 113).

Tolik ovšem můžeme Bonkálóvi připustiti, že hornaté části Karpatské Rusi byly málo osídleny a že v nich byly ještě v XIII. stol. pustiny, které teprve později pomalu byly měněny v místa obývaná. Ale i v hornatých krajích byla údolí přístupná podél řek, byly cesty vedoucí z pohraničních přechodů [1]) a rovněž nepochybuji, že byla Rusy osídlena i část rovin pod horami. Ovšem to vše se bude moci řádně prokázati, až bude sdělán soupis slovanských názvů osadních z nejstarších uherských listin. Musí to býti jedním z prvních úkolů naší historiografie.

[1]) Staré hlavní přechody byly: 1) cesta na Bardijov z Nového Sącze, 2) cesta duklanská (угорскія ворота Ipat. letopisu), 3) cesta ze Starého Sambora přes Užok do údolí Uže, 4) cesta ze Stryje do údolí Latorice a k Mukačevu a ještě jiné. Srv. Holovackij Нар. пѣсни I. 573 sl.

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK ČESKOSLOVANSKÝ

REVUE D'ETHNOGRAPHIE TCHÉCOSLAVE

ROČNÍK XXIV.

Knihovna Sládečkova
měst. musea v Kladně.
Čís. ....

REDAKTOR JIŘÍ POLÍVKA.

HLAVNÍ SPOLUPRACOVNÍCI: JIŘÍ HORÁK A KAREL CHOTEK.

VYDÁVÁ SVÝM NÁKLADEM S PODPOROU ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ A MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY NÁRODOPISNÁ SPOLEČNOST ČESKOSLOVANSKÁ.

V PRAZE 1931.

TISKEM PRAŽSKÉ AKCIOVÉ TISKÁRNY V PRAZE II., LÜTZOWOVA UL. Č. 3.

21. Ach, nevěsto přerozkošná,
ješ se již s námi loučíš
a již do stavu manželstva
svatého vstoupit míníš,
přijmi od nás ty věnečky
tvojí ctné poctivosti,
jež jsme ti vily družičky
podle tvojí žádosti.

a) Pjseň pro sslechetné newěsty u wečer před kopulacj při wěnců wjti, y také pro Družičky. (Obrázek: široký proutěný koš, plný kvítí.) 11·2—8·8 cm, 8 stran, (1319). Tato píseň jest na stranách 7. a 8. za nápisem: Pro družičku, za písní: Přerozkošný stav manželský, (946).

Nápěv není udán.

22. Ach, nevim, co mám dělat,
když já slyším pomlouvat
ten sedlský lid spracovaný,
ode všech je šymfovaný,
od mnohých v světě lidí,
jak se to samo vidí.

(Příště dále.)

L. Niederle:

Počátky slovanského osídlení v Podkarpat. Rusi.

Profesor A. Petrov vydal právě knihu metodou i obsahem velmi cennou,[1]) jejímž cílem je ukázati, jak prameny, o něž se dosud opírala historiografie Karpatské Rusi, jsou nejisté, sporné nebo zcela bezcenné. Speciální úkol knihy obrací se k listinám z let 1391—1498, ale obsáhlý úvod obírá se otázkami prvního ruského osídlení a s ním spojených pramenů. A k tomuto úvodu bych rád připojil několik kritických poznámek.

Prof. Petrov, jako v celé knize, tak i v této speciální věci stojí na značně skeptickém stanovisku a zejména se staví proti thesi, která Rusy umísťovala pod naše Karpaty do lesnatého pásma inter a ultra indagines před XII. stoletím. Prof. Petrov rozlišuje ve své práci mezi východními Slovany a Rusy, t. j. Slovany přijavšími již jméno Rus a přicházejícími s ním. Tito pro něho neexistovali pod Karpaty před XII. stoletím, neboť ani vypravování Anonyma notaria krále Bely o příchodu Rusů s Maďary není věrohodné, ani zpráva Hildesheimských annálů o Emmerichu vévodovi „Ruizorum" z r. 1031, ani zpráva o marce „Ruthenorum" ve Vita Chunradi z XII. století, nebo o Alpách (Karpatech) ruských u Kezy Gesta Hungarorum a v listině z roku 1285 atd. Všechny tyto zmínky o Rusech v severních Uhrách prof. Petrov zamítá a připouští jen, že východní Slované před tím, než přijali jméno Rusů, mohli se menšími houfy dostávati přes Karpaty do přilehlé nížiny snad už v IX. nebo X. století, event. i dříve, ale soudí, že pro to není žádných dokladů, a že se to nedá dokázati ani z historie, ani z archeologie (srv. str. 12, 26, 72, 78, 79).

Zajímal jsem se také ve svých Starožitnostech o počátky ruských Slovanů v Podkarpatí a vyslovil tam přesvědčení, že východní Slované (jméno ruský je tam užíváno v našem slova smyslu, vůbec jako synonynum) pronikali tam mnohem dříve nežli ve XII.—XIII. st. a to následkem tlaku Maďarů a Pe-

[1]) Древнѣшія грамоты по исторіи карпато-русской церкви и іерархіи 1391—1498 г. (Praha 1930)

čeněgů v IX.—XI. století, nebo snad už v VI. a VII., ustupujíce tlaku Avarů. Bylo tedy po mém soudu už v X. a XI. stol. v severních Uhrách četné osídlení ruské i v pásmu lesním i v nižině pod ním, jak také vyznívá ze zprávy Anonymovy.

Po přečtení knihy prof. Petrova vidím sice, že dosavadní domnělá bezpečnost některých pramenů byla jím otřesena, ale ne všech a zejména trvám na tom, že zpráva Anonymova, podle níž potomci Rusů, přišlých s Almošem, žili do jeho (Anonymovy) doby v Uhrách, je zprávou positivní potud, že dosvědčuje věrohodně, že východní Slované, známí tehdy pod jménem Rutheni, žili už v značném počtu u l t r a i n d a g i n e s nejen na konci XII. století kdy Anonymus psal, ale, jak z celé zprávy vysvítá, d e l š í d o b u před tím. Pokládáni byli za potomky Rusů Almošových a ne za nové přistěhovalce.

Jaká je však ta „delší doba", nedovedu přesně povědět. Že sem utíkali před Pečeněgy a Maďary v IX. a X. století, nebo docela před Avary v VI. a VII. století, je jen pravděpodobná domněnka. Archeologických nálezů není tak mnoho, aby nám tuto otázku pomohly rozřešit, ačkoli možnost časné invase nepřímo podporují.[2]) Ale, že žili v severních Uhrách a to i uvnitř lesního pásma, jež někteří pokládali za neprostupné, dávno před XII. stoletím, ukazuje mi dnes ještě jedna věc, o níž není v knize Petrovově zmínky, a jež má ovšem význam i pro problém slovanského osídlení Slovenska a karpatského Polska.

Přišla mi totiž na mysl otázka: kdo dal Slovanům všechna ta n e s l o v a n s k á jména řek a hor v lesnatém pásmu karpatském? Od koho převzali jména jako Tatra, Matra, Fatra, Beskid, Vyhorlat, Gorgan, Pietroš, Monču1, Magura, Opreša, Muráň, Laborca, Latorca, Bodrog, Poprad, Iza, Hernad, Terešva, Torysa, Boldva a podobná?

To mohou býti jména buď thrácká (dácká), nebo illyrská, keltská, nebo docela předarijská.[3]) Převzetí jich od Slovanů znamená, že se Slované po příchodu do hornatého a lesnatého pásma setkali ještě s Thráky nebo Illyry, nebo anarijským pranárodem.

Je nyní možno říci, že tento styk a převzetí udály se teprve ve XII. a XIII. století po Kr., kdy se podle některých maďarských historiků Slované počali teprve usazovat na severu Uher? Je možno předpokládat, že staří Thrákové, nebo Illyrové, nebo anarijský pranárod, nebo nějací keltogerm. prostředníci žili v horách ještě do XII. a XIII. století? Nevím, zdali by se

[2]) Za to archeologie vyvrací rozhodně námitku, kterou slýchávám, že pralesy severouherské nemohly býti osídleny před XII. stoletím. Neboť v několika směrech, patrně při starých obchodních cestách, je zde hojně nálezů, depotů, sídelných vrstev, hradišť a i hrobů už od doby neolithické, jež neomylně svědčí, že lesy nebyly tak neprostupné, jak se některým zdálo, zejména směrem k Popradu, Užoku a Vereckám. Tudy mohly dobře pronikati i celé tlupy kmenové. Srv. soupis nálezů J. P a s t e r n k a, Ruské Karpaty v archeologii (Pr. 1928), 157, 166, 183, 190 sl.

[3]) Také na Rumuny mohlo by se mysliti, ale většina jmen je jistě předrumunská. Ostatně je to věcí filologů.

kdo odvážil odpověděti kladně, hledě k tomu, že žádný historický pramen z té doby tam takového pranároda nezná.

Nemůžeme-li však důvodně existenci neslovanského pranároda v Karpatech vésti až do XII.—XIII. století, nezbývá než uznati, že se převzetí neslovanské toponymie musilo státi dříve, dokud tam původní pranárod ještě žil, a to je nový a nejvážnější důvod, abychom příchod prvních Slovanů do pásma karpatského a styk jejich s praobyvateli posunuli do doby před XII. století, snad o půl, snad o celé tisíciletí.

Nemáme-li pro to zatím s dostatek archeologických dokladů, nic nevadí. Ty se ještě naleznou, jak dosavadní práce ukazují.

Tím, co zde bylo pověděno, padá opětně představa o neprostupnosti lesnatého pásma severouherského. Je viděti, že tam byl přístup k horám i k horním tokům řek, jak to archeologie dosvědčila. Ovšem v tom souhlasím s prof. Petrovem, že si nesmíme toto staré osídlení Podkarpatské Rusi představovati četné a kompaktní. Žilo zprvu v osadách jen při průchodech a cestách, a dále ve vnitrozemí jen v menších potulných houfcích, provázených stády. Také pod Karpaty, v nížině, mohlo býti staré východoslovanské osídlení už před XIII. stoletím, kdy máme prvé listinné zprávy o jeho osadách (srv. Petrov, 67).

Drah. Stránská:

Lidové obyčeje hospodářské.

Zvyky při setí.

Příspěvky k srovnávacímu rozboru. (Pokračování.)

Především svádějí opět viditelné znaky, tedy výška obilí a lnu, k pokusům zajistiti je. Hospodáři proto naznačují jejich výšku nejen tím, že sami rozhazují semeno vysoko, nýbrž zastrkují do pole při setí v y s o k é p ř e d m ě t y, aby tak vysoká stébla narostla. Nejobvyklejší jest způsob zarážeti do pole vysoký prut nebo hůl, která naznačuje jejich přání. Na Valašsku na př. rozsévač lnu zastrkoval po skončené práci do záhonu dřevěnou míru, ukazující, jak vysoký má len narůsti. Jiným příkladem může být zajímavý zvyk při setí lnu, který byl zachováván na Českomoravské vysočině v okolí Pelhřimova: Měl-li jíti soused podle pole, kde právě zasévali len, opatřil si dlouhý proutek a přiblížil se s ním k poli, pronášeje přání: Dej Vám Pánbu dobrýtro na toto nové jitro, aby Vám narostl leníček, dlouhý jak tenhle proutíček." Totéž zařikání bylo však obvyklým přáním, které odříkávaly děti na humpoleckém Zálesí, když o Novém roce chodily po staveních s proutkem, propíchaným příčnými jehlicemi a ozdobeným různobarevnými ústřižky, papírky a hrášky s kytičkou nebo ořechem na vrcholku. Děti přály strýčkům všeho požehnání v novém roce říkankou: „Dej Vám Pán Bůh dobrýtro na to nový líto, aby Vám vyrostl leníček jako tenhle proutíček a na něm hlavičky jako tyhle